

Privlačni i potisni čimbenici migracije mladih visoko- obrazovanih stanovnika RH - kvalitativno istraživanje

Push and Pull factors of migration of highly educated
youth in the Republic of Croatia - A qualitative study

Vlaho Kavain

vkavain@gmail.com

Diplomski studij sociologije

Filozofski fakultet

Sveučilište u Zagrebu

Ivana Lučića 3

10 000 Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK

Masovno iseljavanje stanovništva Republike Hrvatske, često nazivano egzodusom, zasigurno je obilježilo posljednje desetljeće. Cilj istraživanja je dobiti uvid u privlačne i potisne čimbenike RH i tako upotpuniti znanje o emigracijskim trendovima u RH. Istraživačko pitanje na koje rad pokušava ponuditi odgovor jest: koji čimbenici mogu spriječiti iseljavanje visokoobrazovanih mladih iz Republike Hrvatske? U radu se iznose rezultati polustrukturiranih intervjua obrađenih tematskom analizom. Utvrđeno je da obitelj, poznata okolina, ostanak radi promjene i povoljni ekološki čimbenici služe kao privlačni čimbenici. S druge strane, financijske poteškoće, problem stanovanja, neusklađenost obrazovanja i tržišta rada, loši uvjeti rada, prevelik fokus na turizam uz zanemarivanje ostalih gospodarskih grana, i političko stanje služe kao potisni faktori. Rezultati također dijelom potvrđuju prijašnja istraživanja koja navode da su financijske poteškoće jedan od glavnih motiva iseljavanja.

KLJUČNE RIJEČI

intervju, iseljavanje, ostanak, privlačni čimbenici, potisni čimbenici

SUMMARY

Massive emigration of population of the Republic of Croatia, often referred to as the exodus, has definitely marked the last decade. The aim of the research is to gain insight into the push and pull factors of the Croatian society, and thus to complement the knowledge about the emigration trends in the Republic of Croatia. The research question that the paper tries to answer is the following one: what factors can prevent the emigration of highly educated young Croatian citizens? The paper presents the results of semi-structured interviews analysed using thematic analysis. The results suggest that family, familiar surroundings, staying for the sake of making a difference and environmental factors act as pull factors. On the other hand, financial difficulties, housing problems, education and labor market mismatches, poor working conditions, too explicit focus on tourism and neglect of other sectors of economy and political context all act as push factors. The results also partially confirm research findings that financial difficulties are one of the main motives for emigration.

KEY WORDS

interview, emigration, staying, pull factors, push factors

Uvod

Posljednje desetljeće u Republici Hrvatskoj zasigurno je obilježeno intenzivnim iseljavanjem stanovništva u inozemstvo. Iako se radi o tradicionalno iseljeničkoj zemlji u kojoj velika emigracijska kretanja sežu još od druge polovice 19. stoljeća, možemo navesti tri ključna trenutka od osamostaljenja kada dolazi do eskalacije iseljavanja. Prvi ključan trenutak je ekonomska kriza 2008. godine kada su glavni okidači iseljavanja bili visoka nezaposlenost, egzistencijalna nesigurnost mladih, neadekvatne plaće itd. (Balića, 2020); drugi je pristupanje Republike Hrvatske Europskoj uniji 2013. godine – koja naglasak, između ostalog, stavlja i na mobilnost radne snage te tako dodatno potiče migracijska kretanja; treći je otvaranje njemačkog tržišta rada za radnike s hrvatskom putovnicom što je omogućeno 1. srpnja 2015. godine.

Od 2008. do kraja 2015. godine negativni rast bruto domaćeg proizvoda, nepovoljna gospodarska situacija, pad životnog standarda za mnoge građane, smanjenje opće stope zaposlenosti, visoka stopa nezaposlenosti i dugotrajne nezaposlenosti, nemogućnost pronalaženja zaposlenja u struci, neadekvatna plaća s obzirom na kvalifikaciju i loša poduzetnička klima, uz ostalo, najvažniji su ekonomski parametri zbog kojih su pojedinci mogli donijeti odluku o privremenom ili trajnom iseljenju (Župarić-Iljić, 2016). Osim ekonomskih elemenata, iseljavanju zasigurno doprinosi zamjetna razina mita i korupcije na različitim razinama vlasti, sporost i nesređenost pravosuđa u rješavanju sporova i zaštiti vladavine prava, opći demokratski deficit, nedostatak političke kulture, neuvažavanje ljudskih i manjinskih prava te zaoštavanje ideološke polariziranosti hrvatskog društva (Župarić-Iljić, 2016:3). Masovna emigracija nerijetko je, zbog svojeg obujma, kroz medije nazivana egzodusom kako bi se što jasnije ocrtala zabrinjavajuća situacija u kojoj se RH nalazi (Novi list, 2020; Jutarnji list, 2019) s drugim državama bivše Jugoslavije, uz iznimku Slovenije (Al Jazeera, 2020). Nažalost, pravi razmjeri suvremenog iseljavanja nisu precizno poznati jer mnogi stanovnici prije iseljenja ne odjavljuju prebivališta iako prema Zakonu o prebivalištu iz 2012. godine imaju obavezu to činiti (Pokos, 2017). Također, službeni podaci koje pruža Državni zavod za statistiku su neprecizni i nerealni te su često u kontradikciji s podacima iz zemalja odredišta emigranata.

Neke od glavnih srednjoročnih posljedica iseljavanja su mogući poremećaji na tržištu rada, starenje stanovništva te destabilizacija zdravstvenog, socijalnog i mirovinskog sustava u dugoročnom smislu zbog očekivanog gubitka porezne i fiskalne baze. Poremećaji na tržištu rada kao posljedica iseljavanja mogu uključivati destabilizaciju baze i strukture radne snage, smanjenje broja i udjela radno sposobnog stanovništva, smanjenje stope zaposlenosti te posljedično smanjenje gospodarske produktivnosti i bruto društvenog proizvoda (Župarić-Iljić, 2016). Jedan od specifičnih oblika migracije stanovništva jest odlazak visokoobrazovanih stručnjaka, znanstvenika i intelektualaca iz neke zemlje. Visokoobrazovani stručnjaci, znanstvenici, intelektualci i umjetnici nositelji su privrednog

i društvenog razvoja svake zemlje pa ih se zato naziva ljudskim kapitalom. Nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju – kako bi uspjele povećati vlastitu proizvodnju i standard stanovništva – nužno moraju školovati vrhunske stručnjake koji će svojim radom i znanjem pridonijeti razvoju te zemlje. Međutim, česta je pojava da upravo takvi stručnjaci, društvu najpotrebniji ljudi, odlaze i zapošljavaju se u drugim zemljama. Odlazak vrhunskih stručnjaka (eng. brain drain) nužno znači gubitak za zemlju koju napuštaju i dobitak za zemlju u koju dolaze (eng. brain gain). (Šverko, 2005).

Fokus istraživanja postavlja se upravo na iseljavanje visokoobrazovanog stanovništva u inozemstvo. Posebice se naglasak stavlja na mlade, s obzirom na to da oni predstavljaju jedan od emigracijski najugroženijih dijelova populacije, a istovremeno su i jedni od nositelja razvoja i napretka društva.

Pitanje na koje istraživanje traži odgovor jest: koji čimbenici mogu spriječiti iseljavanje mladih visokoobrazovanih stanovnika iz Republike Hrvatske? Cilj istraživanja je dobiti osnovni uvid u privlačne i potisne čimbenike emigracijskih kretanja u slučaju mladog visokoobrazovanog dijela stanovništva, dok je svrha istraživanja pružiti uvid u poteškoće s kojima se mladi visokoobrazovani susreću, a koje ih potiču na iseljavanje, te utvrditi uvjete koji potiču njihov ostanak u RH. Unatoč visokoj percipiranosti negativnih emigracijskih trendova kao značajnog društvenog problema, proučavanje odljeva mozgova zanemareno je područje društvenih znanosti u RH. Velik dio korisnih podataka je zastario, što također u svom istraživanju ističu Adamović i Mežnarić još 2003. godine. U idućim poglavljima bit će predstavljene ključne dosadašnje spoznaje i podatci o odljevu mozgova u Hrvatskoj, teorijski sklop, metodološki pristup i uzorak te izneseni dobiveni rezultati istraživanja.

Dosadašnje spoznaje

Unutar migracijskih teorija mogu se razabrati dva temeljna pristupa. Prvi polazi iz makroanalitičke perspektive proučavanja migracija koja naglasak stavlja na agregatne forme migracijskih ponašanja i procesa u kontekstu globalnih društveno-ekonomskih fenomena. Drugi polazi iz mikroanalitičke perspektive i fokusira se na proučavanje individualnih migracijskih oblika i iskustava. Makroanalitički pristupi podrazumijevaju teoriju potisno-privlačnih čimbenika, segmentirano tržište rada i svjetsko-sistemska teoriju koje ekonomske procese (poput promjena na tržištu rada i same prirode kapitalističke ekonomije) smatraju primarnim „okidačima“ migracije. Mikroanalitički pristupi podrazumijevaju teoriju ljudskog kapitala, novu ekonomiju i teoriju mreža (Balija, 2020). Osim navedenih, određena istraživanja proizlaze iz psiholoških teorija o motivaciji (Vroom, 1964.) i fokus se ponajprije stavlja na vrijednosni sustav sudionika, na subjektivni dojam sudionika o širim društvenim problemima te na njihovu osobnu motivaciju da emigriraju ako to žele.

Migriranje visokoobrazovanog segmenta populacije podvrgnuto je, više nego ostali

segmenti, sinergijskim utjecajima konjunkturnih i političkih čimbenika na tržištu radne snage (Adamović i Mežnarić, 2003). Odljev mozгова sa sobom nosi pozitivne i negativne posljedice. Među pozitivne se može ubrojiti veza koju ljudi pri odlasku u inozemstvo ostvaruju sa svojim poznanicima, prijateljima i kolegama iz domicilne sredine. Nadalje, mogu se ubrojiti i veće mogućnosti naših doktora na radu u inozemstvu, u smislu pribavljanja sredstava za zajedničke istraživačke projekte s kolegama u Republici Hrvatskoj. Pozitivno je i njihovo znanje i upoznavanje s novim tehnologijama koje će prenijeti u Republiku Hrvatsku ako se vrate (Bjelajac, 2007). S druge strane, negativni učinci mogu se vidjeti u smanjenim mogućnostima povezivanja teorijskog i praktičnog znanja. Nadalje, u domaćim znanstvenim institucijama nedostaje jedan broj doktora znanosti, što umanjuje kvalitetu tih institucija i njihove mogućnosti rada. Isto tako, veliki broj domaćih znanstvenika u inozemstvu, zahvaljujući boljim uvjetima rada, realizira pojedine znanstvene i tehničke inovacije, a dio njih Republika Hrvatska kupuje kao licencu od drugih zemalja (Bjelajac, 2007).

Iznimno je problematičan nedostatak podataka u pogledu iseljavanja visokoobrazovanih osoba u periodu 1990-ih. Ne postoje egzaktni pokazatelji koliko je znanstvenika napustilo Republiku Hrvatsku u tom periodu, a procjene su često kontradiktorne. Tako službene procjene iz 2001. navode da je u devedesetim godinama 20. stoljeća otišlo oko 40 000 visokoobrazovanih ljudi, dok je početkom 2003. iznesen podatak da je u periodu od 1991-2001 u inozemstvo iz Republike Hrvatske otišlo 4738 visokoobrazovanih osoba te da odljev mozгова ne može premašiti, u najgorem slučaju, 10 000 osoba (Adamović i Mežnarić, 2003).

Prema istraživanju Adamović i Mežnarić (2003), neki od najznačajnijih potisnih čimbenika znanstvenih novaka u pogledu posla su nezadovoljstvo plaćom, sigurnošću radnog mjesta i perspektive u instituciji te pravednost plaće za obavljeni posao, dok su potisni čimbenici u pogledu radnog konteksta nedovoljna suvremenost znanstvene opreme, nisko uvažavanje i priznavanje rezultata znanstvenog rada te nedovoljna suradnja s istaknutim znanstvenicima (Adamović i Mežnarić, 2003). Upravo je saznanje da se negdje u svijetu radi bolje ključno u poticanju znanstvenika na mijenjanje vlastitog životnog konteksta. U tom smislu ni činjenica sigurnog radnog mjesta nije dovoljna da zadrži osobu koja namjerava otići (Adamović i Mežnarić, 2003). Na kraju zaključuju da su potisni motivi u cjelokupnoj novačkoj populaciji opće prirode – besperspektivnost i nemogućnost znanstvenog usavršavanja. Također, osobe nezadovoljne radnim zadacima (depriviranost u mogućnosti korištenja svih raspoloživih potencijala), nezadovoljne plaćom i nezadovoljne perspektivom u instituciji su one koje će razmišljati o odlasku (Adamović i Mežnarić, 2003). S druge strane, prilikom analiziranja privlačnih faktora došlo je do grupiranja ekonomskih motiva pa autori zaključuju kako su „ekonomski motivi“ oni ključni čimbenici koji mogu zadržati osobu da odustane od riskantnih migratornih pothvata. Obitelj, riješeno stambeno pitanje i mogućnost znanstvenog usavršavanja neki su od ključnih uvjetnih privlačnih čimbenika (Adamović i Mežnarić, 2003). Na kraju zaključuju da bi se odljev mozгова mo-

gao ograničiti ili kontrolirati povećanjem plaća, različitim pogodnostima (npr. krediti za rješavanje stambenog pitanja) te ulaganjem u opremu i literaturu. Autori također ističu da bi dodatna ulaganja u znanost mogla uspjeti zadržati većinu mlade znanstveničke populacije (Adamović i Mežnarić, 2003).

Istraživanje provedeno na studentima o namjerama odlaska koje provodi Šverko (2005) ukazuje da studenti namjeravaju otići u inozemstvo zbog boljih ekonomskih uvjeta koji im se ondje pružaju, a potom zbog boljih mogućnosti školovanja i usavršavanja. Studenti se također razlikuju prema stupnju uvjerenja u vlastiti odlazak u inozemstvo, ali tek je manji broj onih koji odlazak u potpunosti isključuju (Šverko, 2005). Navedeno je problematično kada se uzme u obzir da je navedeno istraživanje provedeno prije nego što je Republika Hrvatska ušla u Europsku uniju, prije ekonomske krize 2008. godine i prije nego što je Njemačka otvorila svoje tržište hrvatskim zaposlenicima.

Dosadašnja istraživanja daju donekle jasan uvid u potisne, ali slabije u privlačne čimbenike hrvatskog društva. Poznavanje potisnih, ali i privlačnih faktora određenog područja, tj. onoga što ljude udaljava od matične zemlje i onoga što ljude zadržava u istoj, nužan je preduvjet stvaranja kvalitetne migracijske politike. Republika Hrvatska takvu politiku danas nema, a posljednja se doimala kao da je prepisana od neke useljeničke zemlje jer se uopće nije bavila iseljavanjem stanovništva (Božić, 2014 prema Jurić, 2017).

Teorijski okvir

Migracije su mehaničko kretanje stanovništva. Odnose se na promjenu mjesta u kojem netko živi, općenito na preseljenje ili na opću pojavu prostorne pokretljivosti (Lajić et al., 2001). Mnogobrojni su kriteriji koji definiraju tip migracija, a kao glavni se mogu izdvojiti: državne granice, trajanje migracija, uzrok migracija, dobrovoljnost migracija i organiziranost migracija (Wertheimer-Baletić, 1999 prema Lajić et al., 2001). Nadalje, važniji kriterij tipizacije migracija jest prema njezinom uzroku te je ključna razlika između ekonomskih i neekonomskih migracija. Prema toj podjeli je vidljivo značenje koje imaju gospodarski uzroci migracijskih procesa. Kao i ostali tipovi migracija, i ekonomska može biti konačna ili privremena. Ekonomske migracije nastaju zbog migrantove namjere zapošljavanja, osiguravanja višega životnog standarda, u području prijema ili u zavičaju, ako se radi o privremenim migracijama ili cirkulaciji radne snage. Neekonomske migracije najčešće karakteriziraju politički, klimatski, kulturno-socijalni, obiteljski i ostali razlozi. Nemogućnost školovanja postaje sve češći uzrok svih oblika prostorne pokretljivosti, kako pojedinačnih, tako i obiteljskih (Lajić et al., 2001).

Podjela na ekonomske i neekonomske migracije i dalje je suviše široka te nedostaje konkretna preciznost elemenata koji potiču ili sprječavaju na iseljavanje. Zbog toga se primjenjuje teorija potisno-privlačnih čimbenika čiji je autor Everett S. Lee (1966). Prema

njemu, najvažniji potisni (eng. *push*) čimbenici su: 1) slabljenje određenog resursa, kriza potražnje, 2) gubitak posla, 3) diskriminacija potencijalnog migranta bilo da se radi o političkoj, religijskoj, etničkoj ili nekoj drugoj diskriminaciji, 4) otuđenje od uže ili šire zajednice, 5) ratna ili prirodna katastrofa. S druge strane, navodi privlačne (eng. *pull*) čimbenike: 1) mogućnost zapošljavanja, 2) veći dohodak u mjestu imigracije, 3) mogućnost usavršavanja i stjecanja višeg stupnja obrazovanja, 4) bolji klimatski uvjeti i bolji uvjeti stanovanja, 5) spajanje s obitelji i rodbinom te 6) kulturno-socijalni sadržaj (Lajić et al., 2001).

Ono što teoriju potisno-privlačnih čimbenika čini problematičnom jest konceptualna nejasnoća kada neki element vrši funkciju privlačnog, a kada potisnog čimbenika. Npr. ako netko u svojoj državi nema mogućnosti za određeno obrazovanje, radi li se onda o potisnom čimbeniku vlastite države ili o privlačnom čimbeniku neke druge države koja takvo obrazovanje ima? Unatoč tome, problem će se zaobići stavljanjem fokusa analize isključivo na hrvatski kontekst i društvo. Potisni čimbenici će biti problemi, mane, nedostatci i elementi hrvatskog društva općenito koji otežavaju ostanak mladima i visokoobrazovanima te ih potiču na iseljavanje. S druge strane, privlačni čimbenici će biti oni koji olakšavaju i potiču ostanak u RH.

Teorija je dodatno nadopunjena mikroanalitičkim modelom Heinza Fassmanna i Christiane Hintermann (1998.) koji pokazuje da društveni i profesionalni položaj, preferirana odredišta, motivacija, transnacionalna umreženost prostora podrijetla, migracijska povijest obitelji i oblici društvenih veza potencijalnih migranata čine temeljne varijable odluke o migraciji, a percepcija vlastite situacije i osobna motivacija postaju najvažniji čimbenici (Jurić, 2017). Važnost motivacijskog aspekta analize također potvrđuje i Šverko (2005), odnosno potvrđuje Vroomovu teoriju (1964) prema kojoj je motivacija iznimno važan aspekt pri odluci o preseljenju ili ostanku. Prema tome, nadograđena teorija potisno-privlačnih čimbenika činit će naš teorijski okvir. Osmišljavanje praktičnih mjera koje će spriječiti odljev mozgova treba biti usmjereno na oblikovanje okolnosti koje će povećati motivaciju za ostanak u Republici Hrvatskoj (Šverko, 2005).

Sociodemografski podatci koji se uzimaju u obzir su dob i stupanj obrazovanja. Također se nastojao dobiti uvid u obiteljsku povijest migracija s obzirom na to da se ona smatra jednim od značajnih prediktora iseljavanja. Prema teoriji migrantskih mreža, pojedinci čije su obitelji emigrirale u prošlosti vjerojatno su ostvarile određene odnose i veze u inozemstvu koje onda mogu olakšati iseljavanje njihovim potomcima. Prikupljeni su podaci o tome jesu li pojedinci u radnom odnosu, jesu li u bračnom odnosu te imaju li djecu. Uz navedeno, od važnosti će biti i njihovo mjesto rođenja kao i trenutno prebivalište.

Unatoč većem broju istraživanja o iseljenicima, manji je broj radova koji ispituje razloge ostanka u RH. Navedeno je problematično jer se ispitivanjem pojedinaca koji su se odselili u nekom trenutku nikad ne pruža uvid u aktualne probleme dinamične i promjenjive društvene stvarnosti. Najčešće se istraživanja provode na pojedincima koji su iselili nekoliko godina prije samog istraživanja, a najvjerojatnije od trenutka svog iseljavanja nisu

ostali toliko upućeni u društvena događanja kao pojedinci koji su odlučili ostati. S druge strane, istraživanja koja se bave potencijalnim iseljavanjem mogu biti mnogo plodonosnija za stvaranje društvene promjene, pokretanje inicijative i sl., jer se dobiva temeljit uvid u aktualne društvene probleme. Također, cilj je dobiti uvid u privlačne čimbenike RH nakon čega ćemo znati što je ono što pojedince trenutno „sprječava“ da isele. Koliko god je bitno poznavati nedostatke društvene okoline u kojoj se ljudi nalaze, toliko je potrebno poznavati i prednosti.

Metodologija i uzorak

Istraživanje je provedeno metodom polustrukturiranog intervjua. Ispitanicima su postavljana pitanja o emigraciji općenito, o potencijalnim i percipiranim privlačnim i potisnim čimbenicima, vlastitoj otvorenosti migraciji i osobnom iskustvu s migracijama. Također su prikupljeni podaci o stupnju religioznosti, političkoj orijentaciji i određena sociodemografska obilježja kao što su godina rođenja, stupanj obrazovanja, zanimanje, mjesto rođenja i prebivalište. Provedena su tri intervjua: prvi u lipnju, a drugi i treći u kolovozu 2019. godine. Svi sudionici su visokoobrazovani, dva su muškarca i jedna žena, a sve ih se može okarakterizirati kao mlade – nalaze se unutar dobne skupine od 20 do 40 godina. Jedan sudionik je razmišljao o trajnom iseljavanju, drugi je radio u inozemstvu, ali se uvijek namjeravao vratiti, a sudionica nikad nije razmišljala o iseljavanju. Svi sudionici poznaju ljude koji su iselili, bilo da se radi o prijateljima i rodbini, ali češće daju primjere prijatelja kada pričaju što znaju o životu u inozemstvu. U intervjuiima je fokus bio primarno na razlozima ostanaka, ali se također poticalo ispitanike da, u svrhu pribavljanja potpune slike, navedu i probleme koji im otežavaju ostanak u RH. Nakon procesa prikupljanja podataka, intervjui su transkribirani te je slijedio postupak kodiranja i analize pomoću tematske analize. U sljedećem dijelu prikazani su dobiveni rezultati i rasprava.

Rezultati

Dobiveni privlačni i potisni čimbenici

Tematskom analizom polustrukturiranih intervjua utvrđeni su sljedeći privlačni i potisni čimbenici prikazani u Tablici 3.

Privlačni čimbenici

Obitelj se pokazala kao snažan privlačni čimbenik. Međutim, njenu funkciju kao privlačnog čimbenika potrebno je detaljnije elaborirati. Prema dobivenim podacima možemo reći da se navedeno odvija na tri načina. Prvo, roditelji će vršiti funkciju privlačnog čimbenika ako su pojedinci spremni živjeti s njima i čekati nekoliko godina dok se osamostale, a to

najčešće podrazumijeva štednju financijskih sredstava potrebnih za početak samostalnog života; drugo, u slučaju pojedinaca koji su se osamostalili i imaju riješeno stambeno pitanje, roditelji i ostali članovi uže obitelji mogu opet vršiti funkciju privlačnog čimbenika zato što će se o njima netko trebati brinuti kada budu stariji, a trajno iseljavanje bi ih u tome onemogućilo:

„...i danas je to isto problem kako su baka i djed stari pa treba doći četiristo kilometara kad se nešto dogodi. To je, pogotovo kad su stari, jako teško. Ako su u istom gradu, za dvadeset minuta si tu. Ali opet, ti odlaziš i oni ostaju sami...Ima taj negativni aspekt s te strane.“

Treće, što se tiče osnivanja vlastite obitelji, sudionici smatraju kako su šire društveno-kulturne okolnosti i ritam života u RH prikladniji za osnivanje obitelji nego negdje u inozemstvu gdje je život ubrzan i usredotočen na profesionalni napredak:

„Isto mi je jednog dana puno bitnija obitelj na prvom mjestu i mislim da se ovdje može malo više stići s tim nekim obiteljskim životom, nego što je to možda vanka gdje je život puno užurbaniji i manje se vremena ima.“

Na pitanje jesu li ih roditelji poticali na iseljavanje, sudionici odgovaraju kako ih nisu sprječavali ni poticali, ali bi bili spremni prihvatiti njihovu odluku o iseljavanju ako bi istu donijeli. Utjecaj varijable obitelj na ostanak u RH ne treba nipošto sagledavati u vakuumu,

Privlačni	Potisni
Obitelj	Financijske poteškoće
Poznata okolina	Problem stanovanja
Ostanak radi promjene	Neusklađenost obrazovanja i tržišta rada
Klimatski čimbenici	Loši uvjeti rada
	Prevelik fokus na turizam/ Zanemarivanje ostalih gospodarskih grana
	Političko stanje
Prijatelji mogu vršiti funkciju i privlačnog i potisnog čimbenika	

TABLICA 1. Raspodjela neponderiranog uzorka ispitanika s obzirom na fakultet koji pohađaju

već u odnosu s financijskim poteškoćama, stambenim pitanjem i zaposlenjem.

Sljedeći privlačni čimbenik, onaj koji se dosad nije pojavljivao u prethodnim istraživanjima, mogao bi se nazvati poznata okolina. Ovaj čimbenik podrazumijeva razne socijalne mreže i odnose koje pojedinac posjeduje. To je najčešće ono što sudionici zovu „malim stvarima“ i „sitnicama“ koje pridonose ugodnosti mjesta u kojem žive. U socijalne mreže pripadaju ljudi s kojima sudionici nisu konkretno prijatelji ili rodbina, već razni poznanici za koje navode da im se uvijek mogu javiti ako bude potrebno:

„Tu je takozvani networking, ljudi koje imaš kroz „safety net“ da znaš da možeš nazvati. Znaš koga možeš zvati ako ti nešto treba pomoći. Mislim, i vani stvaraš te dobrosusjedske odnose, ali mislim da je to ipak...u Hrvatskoj...malo više izraženije da imaš taj network ljudi koji ti nisu rodbina i prijatelji koji ti opet mogu pomoći.“

Sudionici ocjenjuju navedeno pozitivnim aspektom šire društvene okoline jer smatraju da takvi odnosi nisu baš prisutni u zemljama odredištima emigranata koje karakterizira nešto izraženije otuđenje pojedinca od pojedinca. Uz navedeno, ističe se osjećaj bliskosti, osjećaj da su uvijek dobrodošli i da znaju što mogu očekivati od drugih. Međutim, navedeno može biti problematično što i sami sudionici navode, jer se već spomenute socijalne mreže iskorištavaju za vlastiti profesionalni uspjeh, zapošljavanje „preko veze“ i tome slično. Smatraju da bliskost i međusobni prijateljski odnosi mogu stvoriti ugodnu okolinu, ali postaju izrazito problematični kada se krenu zloupotrebjavati.

Pojavljuje se motiv koji smo nazvali ostanak radi promjene što podrazumijeva intrinzičnu motivaciju pojedinaca da dovedu promjene koje će pomoći općem društvenom, ekonomskom, gospodarskom i drugom razvoju:

„...prvo to što me veže ode, što kakva god da je, ova zemlja je moja i voljela bih nešto poboljšati...Prvenstveno, moja je zemlja i volim je i voljela bih možda nešto promijeniti.“

Prijatelji mogu vršiti funkciju privlačnog, ali i potisnog čimbenika ako prijatelji pojedinaca žive u interesnim područjima potencijalnih emigranata. Prijatelji mogu pomoći u pronalasku zaposlenja i smještaja, makar i privremenog; upoznavanju sa širom društvenom okolinom i tome slično. Također, prijatelji mogu biti privlačni faktor ako su većinom u zemlji porijekla i ako sami smatraju da se isplati ostati u RH. Obiteljska povijest migracija nije se isticala kao faktor iseljavanja. Svatko od ispitanika ima barem nekoga tko se iselio, ali prema sudionicima to nije suviše utjecalo na njihovo mišljenje, već okolnosti u kojima su se sami nalazili. Također, iako rijetko, spominju se klimatski čimbenici te se klima u Republici Hrvatskoj percipira kao privlačni čimbenik.

Razmotrivši sve privlačne, fokus stavljam o na potisne čimbenike koje je relevantno

razmotriti jer se u njima kriju nedostaci postojećeg društvenog uređenja, a sudionici vjeruju da bi se aktivnijim bavljenjem i rješavanjem tih nedostataka značajno olakšao ostanak u RH. Rezultati ukazuju na to da ispitanici prilikom završavanja fakulteta, ako nemaju već osigurano stambeno pitanje, smatraju da imaju dva izbora – migrirati ili živjeti s roditeljima, a navode kako je iznimno teško živjeti samostalno nakon završetka fakulteta. Time dolazimo do prepoznatih potisnih čimbenika.

Potisni čimbenici

Najčešće komentiran potisni čimbenik možemo nazvati „financijske poteškoće“. Sudionici navode kako nije samo problem u niskim plaćama, već su i životni troškovi pretjerano visoki. Posebno se ističe problem pronalaska smještaja:

„Bilo bi puno puno lakše ostati tu da su financije bolje. Ne moraju bit financije bolje da ja imam duplo veću plaću, već da je trošak života manji, da ne može stan u Zagrebu biti koliko isto košta u centru Stuttgarta. Tipa te stvari, da ima nekih olakšanja za mlade, da lakše nađu stan, da se možeš osamostaliti prije.“

Nadalje se ističe također problem potplaćenosti visokoobrazovanog stanovništva. Sudionici navode primjere visokoobrazovanih ljudi koji imaju minimalne plaće, a najviše su vremena i truda uložili u vlastito obrazovanje. Iako svjesni toga da će se kroz napredovanje financijski uvjeti poboljšati, smatraju da za većinu ljudi u takvoj početnoj situaciji nije izvedivo samostalno živjeti i raditi. Visokoobrazovane se stavlja u suviše tešku situaciju s obzirom na sav uloženi trud i vrijeme:

„...ali neke minimalne plaće mislim da bi se ipak trebale gledati prema tome i što si završio i koliko si godina truda uložio, a ne da neki stomatolog mora godinama raditi, koji je bio najbolji u svojoj godini mora raditi za 4000 kuna.“

Jedan od aspekata hrvatskog društva kojeg su ispitanici izrazito komentirali bio je odnos obrazovanja i tržišta rada, odnosno njihova međusobna neusklađenost:

„Opet, s druge strane, imamo opterećenje toga da svi moraju ići na fakultet. Hiperprodukcija visokoobrazovanih ljudi. Ali gdje će ti visokoobrazovani ljudi raditi? (...) treba mladima dati priliku da ne budu opsjednuti s time da moraju ići na fakultet (...) dapače neko lijepo zanatsko zanimanje. Ne mora biti sad sramota biti postolar (...) Mislim da su se te neke zanatske struke isto zaboravile koje se gledaju s jednim podsmijehom, ali opet s druge strane mislim da je to opet poremećen sustav vrijednosti (...) svaki posao koji se radi dobro je častan posao i dobar. Treba biti ponosan

na to. ... isto da ne pate svi da imaju 5.0, da djeca moraju ići na psihijatriju jer neće upisat fakultet, ali opet tu su i roditelji krivi koji njih pritišću. Tu se treba smanjiti pritisak na visoko obrazovanje.“

Rezultati upućuju na izrazito duboku radno-obrazovnu problematiku koja se temelji na onom što sudionici nazivaju „iskrivljenim sustavom vrijednosti“. Ono što se najčešće navodi kao problem je nepoštovanje velikog broja struka, točnije onih zanatskog tipa koje nužno ne zahtijevaju visoko obrazovanje. U skladu s navedenim, problematiku se povezuje s hiperprodukcijom visokoobrazovane radne snage i roditeljskim pritiskom nad djecom u pogledu upisivanja fakulteta.

Nadalje, rješavanju problema pomoglo bi adekvatno usklađivanje obrazovanja s potrebama tržišta rada. Smatra se da nema smisla imati velike upisne kvote za određene studije, ako njihovi polaznici neće imati gdje raditi. Preferira se usklađivanje fakulteta primarno s privatnim sektorom kojem će mlada radna snaga biti od koristi. Svakako, navodi se da nije potrebno stimulirati isključivo obrazovanje ili zaposlenje, već i jedno i drugo te stvoriti harmoničan odnos između njih. Sudionici također ističu problem nepostojane radne mobilnosti u RH, a trend relativnog učestalog mijenjanja radnog mjesta smatraju pozitivnim. Navedeno je u skladu s generalnim globalnim trendom prema kojem pojedinci relativno često mijenjaju vlastito zaposlenje, a šaroliko se iskustvo smatra poželjnim. Navode kako u RH pojedinci najčešće ostaju raditi do mirovine tamo gdje su i počeli raditi. Također, kao potisni čimbenik prepoznati su loši uvjeti rada. Sudionici navode kako su u RH siromašne mogućnosti napredovanja, lošiji uvjeti rada nego u drugim zemljama Europske unije i radno vrijeme je često nefleksibilno. Jedan od sudionika navodi kako se takve mogućnosti, osim u RH, mogu pronaći i u inozemstvu, ali da je zbog stambenih i financijskih problema koji obilježavaju početak samostalnog života skoro nemoguće dočekati napredovanje:

„...da ne govorim ljudi koji su završili fakultete vrhunske kvalitete i najbolji su na godini. Na primjer, prijateljica mi za stomatologiju pokušava pronaći posao, a radi za minimalac. Mislím, naravno da te to frustrira (...) Da otiđeš vanka imao bi troduplo veću plaću. Ja razumijem onaj početak, ti svugdje počneš s nekom malom plaćom, imaš neko malo napredovanje, ali baš toliko godina raditi kad znaš da ćeš ovdje preživljavati i da nitko ne cijeni tvoj rad...“

Navedeni problemi iznimno otežavaju samostalan rad i život te predstavljaju neke od glavnih čimbenika iseljavanja visokoobrazovane radne snage. Također, sudionici ističu problematiku prevelike orijentiranosti na turizam, a zanemarivanje ostalih djelatnosti i smatraju da bi adekvatno ulaganje u ostale gospodarske grane značajno doprinijelo općem razvoju, pronalasku posla i sl.

„Glavni razlog, ono što ja vjerujem, je taj što se ovdje jednostavno sve previše fo-

kusira na turizam i ni na što drugo. Sve ostale industrije su ili propale ili slabe, a u glavnom se sve fokusira na turizam, s tim da se većina poslova u turizmu radi osam mjeseci sezonu i onda odmor. Moglo bi se reći da je malo poslova u turizmu za cijelu godinu. Neki jednostavno traže nešto drugo i zato idu vani.“

Finalno, kao potisni čimbenik percipira se trenutno političko stanje u RH. Sudionici smatraju da se navedeno manifestira kroz suvišnu medijsku pažnju i vrijeme koje se prepušta raspravama oko događaja koji se tiču prošlosti. Kao glavni problem navodi se nepostojanje nacionalnog konsenzusa, tj. kolektivne vizije u kojem smjeru bi se društvo trebalo razvijati. Također, percipirana je niska transparentnost državnih financija i institucija. Na kraju, također se osjeća restriktivna klima prema manjinama, a navodi se i općenita politika RH koja ne provodi adekvatne mjere očuvanja broja stanovnika. Okretanje ka potonjem bi, prema sudionicima, značajno doprinijelo društvenom razvoju pa samim time i sprječavanju emigracije.

Rasprava i zaključak

Dobiveni rezultati ukazuju na zabrinjavajuću društvenu stvarnost. Kako bi privlačni čimbenici uistinu mogli utjecati na donošenje odluka visokoobrazovanih pojedinaca, moraju imati potporu drugih čimbenika kao što su financije ili riješeno stambeno pitanje. Naravno, uvijek je moguće prilagoditi se teškim okolnostima, ali naivno je očekivati da su svi pojedinci spremni i u mogućnosti za takve prilagodbe. Jasno se ukazuje da bi se promjenama u potisnim čimbenicima moglo značajno olakšati ostanak u RH, pogotovo rješavanjem financijskih poteškoća i stambenog pitanja, a potom i usklađivanjem obrazovanja i tržišta rada. Međutim, potrebno je ponovno napomenuti da se istraživanje, bez ikakve pretenzije na šire generalizacije, izrazito usredotočilo na visokoobrazovane mlade i probleme koje oni smatraju relevantnima. Ono što se može zaključiti jest da je visokoobrazovanim osobama ostanak u RH često nepovoljan, barem prvih nekoliko godina nakon završetka fakulteta, a kroz napredovanje postepeno postaje stabilnije. Međutim, pojedinci ne moraju otputovati daleko da bi radili za puno veće plaće.

S obzirom na postavljeno istraživačko pitanje, može se reći da bi stvaranje okolnosti koje olakšavaju pitanja kao što su početna stambena i financijska situacija nakon završetka fakulteta i rješavanje stambenog pitanja za mlade obitelji, za početak, pomoglo mladima i visokoobrazovanim da ostanu u RH, što je u skladu s istraživanjima koje provode Adamović i Mežnarić (2003) te Šverko (2005). Time bi se oni što prije osamostalili nakon završetka obrazovanja, a navedeno se pokazuje kao jedan od glavnih životnih prioriteta ispitanika. Naravno, tu su i ostali faktori, ali navedeni se izdvajaju kao oni koji bi u nekom kraćem vremenu pridonijeli sprječavanju iseljavanja.

Ohrabrujuće jest to da sudionici percipiraju potencijal i prostor za poboljšanje, potencijal koji se treba što prije osloboditi ako je u interesu društva da se iseljavanje uspori. Model potisnih i privlačnih čimbenika pokazao se izrazito korisnim, kao i mikroanalitički model Fassmanna i Hintermanna koji je omogućio uvid u oblike društvenih veza potencijalnih migranata kao i profesionalni položaj. Također, potvrđeni su i rezultati istraživanja koje provodi Šverko (2005) koje ukazuje na važnost stambenog pitanja u procesu donošenja odluke o potencijalnom iseljavanju u inozemstvo. Upravo je mlado stanovništvo dio stanovništva koje je najvećim dijelom pogođeno društvenim problemima i oni su također ti koji često osjećaju najveću frustraciju u vezi istih. Mladi su nositelji društvene promjene koja je potrebna da se takvi problemi razriješe, no s njihovim odlaskom potencijalne promjene postaju sve teže.

Literatura

- Adamović M., Mežnarić S. (2005). Potencijalni i stvarni „odljev“ znanstvenog podmlatka iz Hrvatske: empirijsko istraživanje. *Revija za sociologiju*, 34(3-4): 143-160.
- Balija, M. (2020). Razmjeri recentnog egzodusa iz Hrvatske – analiza podataka službenih statistika RH i zemalja useljavanja hrvatskog stanovništva. *Podravina*, 19(37), 5-25.
- Bjelajac, S. (2007). Hrvatski "brain-drain". *Informatologia*, 40(4), 314-316.
- Fassmann, H., & Hintermann, C. (1998). Potential East-West migration: Demographic structure, motives and intentions. *Czech Sociological Review*, 59-72.
- Jurić, T. (2017). Suvremeno iseljavanje Hrvata u Njemačku: karakteristike i motivi. *Migracijske i etničke teme*, 33(3): 337 – 371.
- Lajić, I., Podgorelec, S., Babić, D. (2001). Otoci – ostati ili otići? Studija o dnevnoj cirkulaciji sa šibenskih otoka. Zagreb: Imin.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57
- Pokos, N. (2017). Osnovna demografska obilježja suvremenog iseljavanja iz Hrvatske. *Političke analize*, 8(31):16-23.
- Vroom, V. H. (1964.). The nature of relationship between motivation and performance: U: V.H. Vroom (ur.), *Work and motivation*. New York: John Wiley & Sons.
- Šverko, Iva. (2005). Studentske namjere odlaska u inozemstvo: veličina potencijalnog „odljeva mozgova“ i njegove odrednice u 1995., 1997. i 2004. godini. *Društvena istraživanja*, 6(80): 1149 – 1174.
- Župarić-Iljić, D. (2016). Iseljavanje iz Republike Hrvatske nakon ulaska u Europsku uniju. Friedrich Ebert Stiftung – Zagreb.

Elektronički izvori:

Novi List (29.7.2020) *EGZODUS Iz Hrvatske je od 2011. odselilo četvrt milijuna stanovnika, smo u Njemačku je otišlo „deset Opatija“*. URL: https://www.novolist.hr/novosti/hrvatska/iz-hrvatske-je-od-2011-odselilo-cetvrt-milijuna-stanovnika-samo-u-njemacku-je-otislo-deset-opatija/?meta_refresh=true (1.8.2021).

Al Jazeera (30.5.2020) *Nezaustavljivi egzodus s Balkana*.

URL: <https://balkans.aljazeera.net teme/2015/5/11/nezaustavljivi-egzodus-s-balkana> (1.8.2021).

Jutarnji list (30.9.2019.) *Brutalna istina o demografskom slomu Stigli novi zapanjujući podaci Zavoda za statistiku o egzodusu Hrvata, u 5 godina ostali smo bez 2,4% populacije*. URL: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/brutalna-istina-o-demografskom-slomu-stigli-novi-zapanjujuci-podaci-zavoda-za-statistiku-o-egzodusu-hrvata-u-5-godina-ostali-smo-bez-24-populacije-9425201> (1.8.2021).

Sudionici (pseudonimi):

Što god hoćeš (29 godina, 20.6.2019.) Snimljen intervju proveden u svrhu istraživanja

Kandidatkinja 1 (27 godina, 8.8.2019.) Snimljen intervju proveden u svrhu istraživanja

Kandidat 3 (27 godina, 2.8.2019.) Snimljen intervju proveden u svrhu istraživanja